

Дарко НИКОЛОВСКИ

ЦРКВАТА СВ. НИКОЛА ВО БАШИНО СЕЛО

Белешки од увидот во велешкиот регион

Клучни зборови: Башино Село, Велес, црква Св. Никола, прва половина на XIX век, село Ногаевци и Војница

Апстракт: Црквата Св. Никола во Башино Село е изградена во 1838 година. Од анонимниот зограф ангажиран во 1838 година денес е сочувано сидното сликарство на северниот сид со престава на Страшниот суд и престолните икони на иконостасот. Во 1874 г. наосот бил пресликан, целосно на јужниот и делумно на северниот сид, од зограф со видно послаби ликовни квалитети. Анонимниот зограф од 1838 година од Башино Село го следиме и во други цркви во велешкиот регион - црквата Св. Атанасиј во селото Војница во 1834 година и црквата Св. Спас во селото Ногаевци каде што сликал икони во 1839 година.

Башино Село¹ е лоцирано во непосредната околината на Велес (3 километри северно од центарот на градот). (сл. 1) Башиново, подоцна Башино Село се споменува во пописните дефтери во 1467/68 г. како село кое имало 5 семејства од кои 5 неомужени и 2 вдовици.² Македонскиот просветител Јордан Хаџи Константинов - Џинот во својот напис „Велес - статистическо описание“ објавен во „Цариградски весник“ на 7 март 1859 година, изнесува податок дека Башино Село има 200 куќи и црква Св. Никола. За училиштето во селото тој вели дека е добро, но дека учителот е прост. За жителите на Башино Село тој ни дава податок прво за извесниот К. Петков, кој бил конзул дубровнички, а за жителите има пофали

зборови дека се со „даровити духови“ и воедно добри трговци меѓу кои ги нагласува Петруш Ташов и Никола Радулов, кои работеле со Битола, Прилеп, Врање итн.³

Селото има црква посветена на Св. Никола, изградена во 1838 година, за што дознаваме посредно од едно официјално писмо испратено од страна на првенците од Башиноселската општина⁴ до Александар Стоилов Егзарх⁵ во кое бараат финансиска помош за опремување на храмот со неопходните црковни книги и свештенички одежди. (сл. 2) Башиноселската општина на овој начин успеала да обезбеди финансии и за отворање на училишта, повторно преку Александар Егзарх, за што сведочи преписката со донаторот и податокот дека уште во 1845 г. егзистирало општинско учи-

³ Јордан Хаџи Константинов - Џинот, *Велес - статистическо описание*. Цариградски весник, 7 март 1859, 101.

⁴ Информација за изградбата на црквата Св. Никола во 1838 година е депонирана во Народна библиотека „Кирил и Методиј“ София, Български исторически архив (НБКМ-БИА. С.) ПА 5342, фонд бр. 66 Александар Стоилов Егзарх (Башино село, Писма 5. Изложача учреждение единого нового Девического училище побуждениемъ и спомошествованіемъ Александра С.Б. Егзарха, Башино село, 9 мая 1848); А. Трајановски, *Црковно-училишните општини во Македонија*, Скопје 1998, 104-106.

⁵ Александар Стоилов Егзарх (1810-1891) бил познат бугарски општественик и редактор на весникот „Цариградски вѣстник“. Тој во 1847 година од рускиот император добил фонд од 10.000 сребрени рубли за отворање нови и помагање на црковно-училишни институции во Бугарија, Македонија и Тракија. За таа цел повеќе општини од Македонија, меѓу кои и Башиноселската, му се обратиле официјално за финансиска помош за основање и издршка на училишта и други работи поврзани со црквата.

¹ В. Кънчов, *Македонија, Етногеографија и статистика*, София 1900 (Второ фототипно изд. София 1996), с. 156; С. Веркович, *Топографическо-этнографический очерк Македонии*. СПб, 1889, с. 270; М. Филиповиќ, *Северни велешки села*. Белград, 1935. стр.556; М. Панов, *Енциклопедија на селата во Република Македонија*, Скопје 1998, 21-22.

² А. Стојановски, Д. Ѓорѓиев, *Населби и население во Македонија - XV и XVI век*, Скопје 2001, 17.

Сл. 1 Поглед кон североисточната фасада, црква Св. Никола, Башино село, Велес

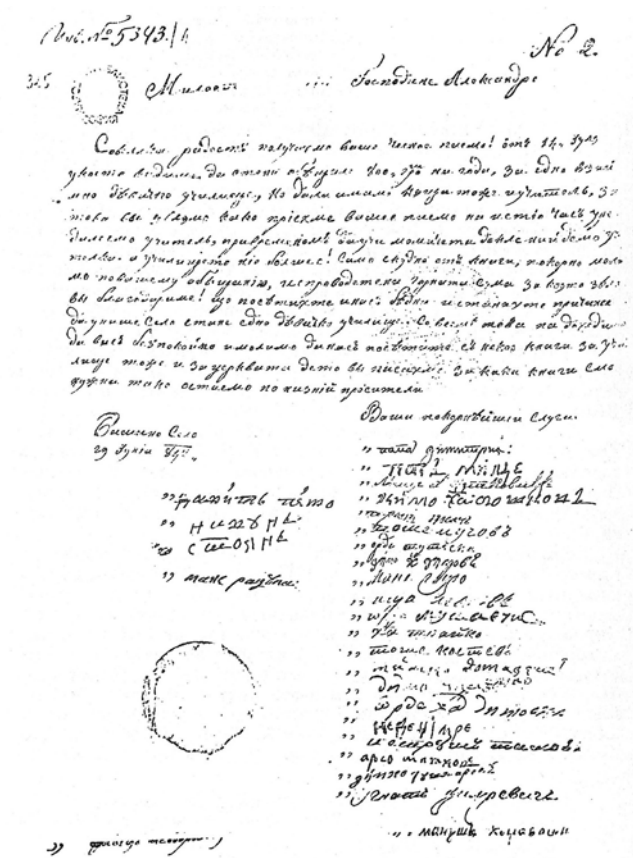
лиште кое го посетувале 80 ученици, а во 1849 г. е отворено посебно женско училиште.⁶

Црквата Св. Никола во Башино Село е монументална трикорабна градба, градена од кршен камен, со покрив на две води, денес препокриена со керамиди. На исток е исфрлена длабока петстрана апсида покриена со оригинални камени плочи. (сл. 3) Надворешноста на апсидата е разбиена со пет плитки полукружно засведени ниши. Централната ниша е отворена во функција на прозорец и обезбедена со масивна железна решетка. Над нишите има керамопластична декорација сложена во вид на запчест венец формиран од тенка полна тула во два реда, од кој долниот е реден шпичасто, со аголот нанадвор, додека горниот ред е во хоризонтална положба. Венецот е благо каскадно профилиран во две нивоа. Над олтарот е пробиеен кружен прозорец со профилиран крст (детелина) во средината.

Кон целата должина на западната и на јужната страна на црквата, подоцна е дозидан аркадно оформен трем. (сл. 4) Во црквата има два полукружно засведени портали изведени од профилиран камен. Влезот на западната страна е дополнет со полукружна длабока ниша над него, во која е насликана патронската допојасна претстава на св. Никола на кој му приоѓаат Христос и Богородица, кои му ги предаваат архијерејските знаменија (атрибути), евангелието и омофорот. Во нишата над јужниот влез е насликан во цел раст архангел Михаил во воена облека. Сликаството во ниши-

те припаѓа на помладиот зограф кој работел на сидното сликарство на јужниот сид во наосот.

Наосот во црквата е со правоаголна форма во која трите кораби се раздвоени со аркадно поста-

Второто писмо до Александар Егзарх на Башиноселската општина од 29 јуни 1848 година.

(НБКМ-БИА-С, П.А. 5343/1-2).

Сл. 2 Второ писмо до Александар Егзарх на Башиноселската општина од јуни 29 1848 г.

⁶ НБКМ-БИА. С., Ф: бр. 66 Ал. Екзарх, 1-4.

Сл. 3 Поглед кон североисточната фасада, црква Св. Никола, Башино село, Велес

вени два реда од по пет столба. (сл. 5) Просторот, формиран од пандатифите и лаците на кои се потпира таваницата, вообичаено бил насликан, но денес истиот е целосно варосан заедно со столбовите. Рамната таваницата е изведена од дрвени штици обрабени по краевите со едноставна сликана флорална декорација. На исток олтарот е издвоен со голем трикратен иконостас, (сл. 6) додека на запад има дрвена галерија на кат, која кон краевите и во средината е полукружно оформена во вид на ложи. Горната половина од емпоријата е скроена со решеткаста мрежа од профилирани прачки, што ја создава интимната атмосфера на „женската црква“.

Двата правоаголни отвори на северниот сид дополнително се сосидани, додека на јужниот егзистираат четири. Прозорците се конусно скроени со ориентација однатре на надвор.

Од црковниот мобилијар во црквата се присутни Владичкиот стол и амвонот. Владичкиот стол лежи на два легнати лава додека горниот дел е декориран со флорална резба. Амвонот е насликан со флорална декорација, а на него е забележана годината 1868 (мртв 25 1868).

Сидното сликарство во наосот е дело на двајца зографи кои работеле во различен период (1838 и 1874 год.) и со видно различен квалитет на изработка. Од постариот живопис (веројатно од 1838 година, судејќи според сочуваната година на

престолните икони од иконостасот, а за кои мислиме дека се изработени од истиот зограф што работел на сидното сликарство на северниот сид), воедно дело на поквалитетниот зограф, кој бил првобитно ангажиран да ја декорира црквата сочуван е боениот слој на северниот сид.

Од сидното сликарство на северниот сид е сочувана композицијата *Страшниот суд* (сл. 6) распоредена во три јасно поделени хоризонтални плана од кои оној во првата зона (Рајот и Пеколот) е со површина колку другите два заедно (Деисисот и Трибуналот/фризот со апостоли).

Во најгорната зона под таваницата е насликан *Деисисот* со централната фигура на Христос во слава издвоен во мандорла во која лебди носен од два крилати ангела, а под нозете се насликани претстави на ангели престоли - крилести тркала. (сл. 7) Тој како праведен судија, обете раце ги држи широко отворени и упатени кон долните две зони. Десната рака упатена кон избраните е во гест на благослов, додека со левата, упатена кон грешниците, дланката е свртена мавнатре, во знак на одбивање. На Христос, во деисисната композиција како први застапници на грешниците му приоѓаат Богородица и свети Јован Крстител, а потоа следуваат хор од ангели и другите праведници (зад Богородица приоѓаат ангели со ѓаконски инсигнии, ангели во воена облека, цареви, оддесно приоѓаат ангели со ѓаконски инсигнии, пророци -

Сл. 4 Поглед кон југозападната фасада, црква Св. Никола, Башино село, Велес

Мојсеј со таблиците на законот, монаси/калуѓери) кои се заложуваат за спас на невините на судниот ден. Кон запад, на крајот од поворката живописот е уништен, но отпаднатата фреската што недостига, а на која се насликани група од цареви и праведници, е поставена на иконостасот на местото од престолна икона.

Под Деисисот, во средишниот појас е насликан Пригответниот престол на кој е поставено затворено евангелие со Светиот Дух во вид на гулаб на него. Од обете страни е насликан трибуналот/фриз од по шест апостоли со свитоци и евангелистите со евангелија во рацете, седнати во раскошни престоли со наслон. Западно од Пригответниот престол се сочувани само три претстави и тоа прв до престолот е св. Петар **сѐты петарь**, потоа следуваат евангелистите Јован **сѐты ѿвань** и Марко **сѐты ѿв марко**. На спротивната страна, прв до престолот е апостолот Павле **сѐты павле**, потоа следуваат евангелистите Матеј **сѐты ѿв матеа** и Лука **сѐты ѿв лѹка (?)**, па апостолите Вартоломеј **сѐты вартоломеа**, Јаков **сѐты ѿаковь** и Филип **сѐты филипъ**. Кон овој фриз приоѓа хор на свети војни и маченички **сѐты мѡчениковъ**.

Во првата, најдолна зона, во средишниот дел е насликан моментот на мерењето на душите Психостасија. Од сегмент на небо се појавува Божјата рака која ја држи терезијата со свитоци во кои се забележани делата човечки. Терезијата

го дели Рајот од Пеколот и ги двои праведните на неговата десна страна во Рајот, од грешниците, кои ги упатува на спротивната страна, во Пеколот. Помеѓу тасовите на терезијата е поставена гола машка фигура со перизома на половината и прекрстени раце на градите - персонификација на праведната душа. Од десната страна на терезијата архангелот Михаил со долго копје го прободува ѓаволот, кој се прикачил со крлук (овчарски стап) за терезијата и ја влече надолу за да претежне на страната на Пеколот. Под терезијата се насликани два демона во црн облак кои успеале да приграбат дел од животните списи, а друг веќе натоварил торба со списите со лоши дела и ги носи кон огнената река.

Црните ѓаволи се сликаат во антропоморфен облик со вообичаените демонски додавки - волонски рогови, крилја од лилјаци, опашки, долги аглести носеви и брада итн. Зад архангелот Михаил, од страната на Рајот, први во став на проскинеза приоѓаат Адам и Ева. Зад нив тече сцената во која апостолите стојат пред портите на Рајот предводени од св. Петар со клучевите во рацете што му ги дал Христос да ги отвори небесните порти пред кои стражари шестокрил серафим. Во внатрешноста на Рајот, прикажана како тврдина изсидана од делкани камени блокови, е фигурата на Праведниот разбојник кој се покајал при Распетието, насликан со долг голготски крст во рацете.

Сл. 5 Поглед кон источната страна во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

Со него, во Рајот, се насликани тројцата праотци седнати на дрвена клупа. Аврам и Јаков со душите на праведниците во пазувите прикажани како мноштво дечји глави собрани во пелена. Исак е поставен во средината како ги благословува со обете раце. (сл. 8) Во подножјето на тврдината извираат четирите рајски реки (Фисон, Геон, Тигар и Еуфрат) од кои поради оштетувања на живописот сочувана е само претставата на последната во низот Еуфрат **џфрата**.

До самиот извор на Огнената река, групата прогонети Евреи и Турци облечени во кафтани и фесови, ги предводи Пророкот Мојсеј со вперен крст кон трибуналот во втората зона. Еден од неверниците е повлечен во огнената река од страна на демон што го влече за брадата. Во горниот дел на огнената река понира гола допојасна претстава на Богатиот од параболата за сиромашниот Лазар **богати лазар** со вперен прст кон својата жедна уста.

Над Огнената река, во делот на општиот воскрес, се насликани ангели со труби во рацете кои ги повикуваат и живите и мртвите да воскреснат од земјата и морињата за чинот на Последниот суд. Воскресението е прикажано со мноштво саркофази од кои се издигнуваат смртниците, а меѓу нив разни диви животни од чии челюсти исфрлаат човечки делови од настраданите. Во сегмент од вода е претставена персонификацијата на морето како женска фигура, која јава фан-

тастично животно во облик на змеј. Таа со левата рака ги држи узенгиите со кои го зауздува животното, а во левата рака држи дрвен чамец. Нестварното морско животно е насликано со долг змејски опаш, а од челуста исфрла гола фигура. Покрај оваа претстава е насликана и една голема риба од чија уста излегува човечка рака.

На спротивната страна од Рајот, под Општиот воскрес, во Пеколот гаволите водат во Огнената река поворка од голи фигури, цареви и други грешниците врзани со окови околу вратот, право во огнената челуст на чудовиштето (персонификација на Пеколот). Хиерархиски грешните цареви се први на удар во пеколот па затоа и така се насликани, како предводници на поворката, а по нив следува дел од благородништвото и свештенството (грешни црковни лица, монахињи блудници итн). Царевите на четирите царства Дариј, Навукододосор, Порос и Александар вообичаено се сликаат издвоено, како симболи на четирите империи кои исто така се сликаат во исчекување на судењето, а се сликаат над пеколните маки, но во овој случај насликаните цареви можат да бидат оние кои им згрешиле на христијаните како нивни најжестоки прогонители.⁷ Во адската че-

⁷ Во страшниот суд во Лазарополската црква сликана од Михаил зограф, меѓу грешниците во Огнената река се насликани царот Диоклецијан и Максимијан,

Сл. 6 Страшен суд, северен ѕид во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

луст грешниците ги пречекува Сатаната со душата на Јуда во својот скут.

Страшниот суд во Башино Село, делумно кај себе ја има инкомпорирано новата поствизантиска редакција⁸, како што е мотивот со Мојсеј со иновениците и приказот на рајските реки. Другите новини (сиромавите, Четирите царства, Визијата/Сонот на Данило, Параболата за мудрите, неразумните девојки и постари решенија како што е претставата на Богородица во рајот) во нашиот пример не ги забележуваме.⁹ Пригответниот

в.: Ј. Тричковска, *Делата во Македонија на сликарското семејство на Михаил од Самарина*, докторски труд одбранет на Филозофскиот факултет во Скопје во март 2009, 293.

⁸ Н. В. Покровский, *Страшный суд в памятниках византийского и русского искусства*, Труды VI археологического съезда в Одессе, III, Одесса 1887, 290-293 (со рани примери), 311-317, 364 и понатаму дава први сознанија за поствизантиските новини во Страшниот суд, особено кај руските примери;

⁹ Основни тематски проучувања за Страшниот суд во поствизантиската уметност: М. М. Garidis, *Etudes sur le Jugement dernier postbyzantin du XVe à la fin du XIXe siècles*, Thessaloniki 1985; тематски број на *Cahier balkaniques* (*Cahier balkaniques* 6, Paris 1984, ed. T. Velmans); Д. Симић-Лазар, *Иконографија Страшног суда у цркви Св. Петра и Павла у Тутину*, Саопштења XVII, Београд 1985, 167-179; Ц. Грозданов, *Страшниот суд во црквата Св. Климент (Св. Богородица Перивлента) во Охрид во светлината на тематски ино-*

престол во Башино Село е насликан со евангелието и Светиот дух како гулаб, но отсуствува крстот и инструментите за мачење како би се заокружила претставата на Хетимасија.¹⁰

Во нашиот случај, Деисизот и апостолскиот трибунал се насликани во две одделни зони, за разлика од низа поствизантиски примери каде што тие

ваии на 16 век, Културно наследство 22-23/1995-96, Скопје, 1997, 47-56; А. Серафимова, *Семiotичка анализа и поствизантиски паралели на Страшниот суд во кучевшиките Свети Архангели*, Културно наследство, 28-29/2002-03, Скопје, 2004, 163-186; А. Серафимова, *Кучевшики манастир Свети Архангели*, Скопје, 2004, 175-190; Н. Митревски, *Страшниот суд во спомениците од доцновизантискиот период во Прилепско, Пелагонитиса* 16-20, Битола 2005-2008, 33-43.

¹⁰ За варирањето во прикажувањето на Светиот дух (гулабот) и крстот: А. Серафимова, *Семiotичка анализа и поствизантиски паралели на Страшниот суд*, 170-171; Примери од втората половина на XIX век во Македонија каде што е изоставен св. Дух-гулабот, наведува Ј. Тричковска (пр.: Св. Ѓорѓи Победоносец во с. Рајчица; Св. Богородица во с. Велушино; Св. Богородица во с. Дрслајца; Рождество на Богородица во Лешочкиот манастир; манастирот Св. Јован Претеча во Слечче - Демирхисарско; Св. Никола во с. Небрегово), Воедно укажува на бугарските примери од XVII-XIX век каде што св. Дух-гулабот доминира на пригответниот престол во спомениците концентрирани во и околу Рилскиот манастир (метосите Св. Лука и Пчелино), в.: Ј. Тричковска, *Делата во Македонија на сликарското семејство на Михаил од Самарина*, 278, заб. 50.

Сл. 7 Деусис од Страшниот суд, северен сид во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

Сл. 8 Страшниот суд, северен сид во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

се обединети во еден фриз, иако ова решение во голема мера зависело од градежната предиспозиција на храмот како што е примерот со користење на тимпанонскиот дел за сликање на Страшниот суд (Кучевиште, Богородица Перивлепта, манастирската и селска црква во Зрзе, Кремиковци, Илиенци, Христово Раѓање во Арбанаси, Тутин).¹¹ Други карактеристични елементи својствени за Башино Село се отсуството на персонификацијата на Не-

бесниот свод (небесата), замената на пурпурната перница на која почиваат Христовите стапала со престоли (крилести тркала).¹²

До иконостасот, во сите три зони, е насликана претставата св. Ѓорѓи на коњ ја убива аждајата и ја спасува царската ќерка од змејот, дело на послабиот зограф кој сликал на јужниот сид во 1874 година. Ангелот кој му спушта круна на св. Ѓорѓи припаѓа на зографот од северниот сид.

¹¹ Истото, 168.

¹² Истото, 169.

Во олтарот, во проскомидијалната ниша е насликан *Евхаристијскиот Христос во путир*. Христос е насликан допојасно во путир фланкиран со Богородица и св. Јован Богослов. Мртвиот Христос е насликан со перизома околу појасот и орудијата на неговото мачеништво - трнлив венец на главата и копјето со кое е прободен на крстот. Крвта видно истекува од раната на реброто, но и од раните на рацете каде што бил прикован за голготскиот крст.

Јужниот сид во наосот, според приложничкиот натпис зачуван во првата зона, е сликан во 1874 година од видно послаб мајстор од оној што работел на северниот сид. Натписот гласи:

Приложи/ лисѢ димо т .а/ ирактаръ сосе сино/ ви его .Юсаиль и арс/ о и георгиѣ тоес./ тѣ цѣлата стран/ а сета зографиѣ за вѣчное во споминані/ е и дѢшевное спасе/ ние 1874 г.д: фе/ рѢхаріа. 7 де. (сл. 9)

На јужниот сид, во 1874 година (сл. 10) се насликани сцените, во првата зона (од исток кон запад) *Господ му се јавува на Захарие, Благовести, Приложнички натпис, Средба на Марија и Елисавета, Поклонувањето на мудреците, Сретение, Бегство во Египет*. Во горната зона, помеѓу дополнително конусно проширените прозорци кои го оштетиле сидното сликарство, насликани се *св. Димитрие, Раѓањето Христово и Обрезанието Христово*. (сл. 11)

Во длабочината, на хоризонталната горна површина на средишниот прозорец е насликана допојасна претстава на *пророкот Захарие* (стѣ прѣр захаріѣ) со отворен свиток во раката, дело на зографот од северниот сид што укажува дека и овој сид бил сликан претходно, но во 1874 комплетно пресликан од страна на еден доста невеѓт и фолклорен зограф.

Иконостасот е оформен од три реда икони и Голем чесен крст на врвот. (сл. 12) Иконостасната преграда е без посебни ликовни вредности и без употреба на резбани партии за неговото декорирање. За да ја избегне праволиниската ориентација, авторот на иконостасната преграда влезовите ги исфрла кон наосот, со што добил визуелен разигран ритам. Преградата е составена во долната зона од парапетни плочи флорално декорирани. Потоа следува зоната во која се престолните икони вградени во посебни правоаголни отвори. Престолните икони се раздвоени со орнаментирани столпчиња на кои се потпираат флорално декорирани арки. Над нив е фриз од сликана винова лоза со гроздови, над кои следува план со стилизирани полукружни наддверија. Просторот за вториот ред празнични икони е скроен со истата логика и декорација како кај престолните икони,

Сл. 9 Ктиторски натпис, јужен сид во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

со тоа што димензиите се приспособени за овој тип помал формат икони. Третиот ред е идентичен, но со редуциран број места за икони седум на број.

Голем број икони од иконостасот се украдени во изминатиот период. На нивно место се поставени несоодветни по формат и тематика икони од страна на црковниот одбор, икони кои преостанале во храмот или пак, како што е примерот со горните два реда, ставени се печатени фотографии наместо оригиналните икони.

Иконите од иконостасот се дело на зографот што го изработил сидното сликарство на северниот сид во наосот на црквата најверојатно околу 1838 година, со исклучок на неколкуте дополнително вметнати икони. Во овој момент редоследот на иконите од иконостасот е следен: во првиот ред престолните икони (од север кон југ) се допојасната претстава на *св. Ѓорѓи* стѣ велікомѢченикѣ ГѢОРГІѣ (рег.бр. ск 16041), потоа во просторот за икона е ставена *фреска со стоечки фигури на праведници*, отпадната од деисиниот ред во горна-

Сл. 10 Раѓање Христово и Обрезање Христово, јужен сид во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

Сл. 11 Св. Димитрие, јужен сид во наосот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

та зона на северниот сид. На вратата од северниот влез е насликана стоечка фигура на *Светиот архистратиг Михаил* (стѣ АРХІСТРАТИГЪ МІ-ХАЇЛЪ) (рег.бр. ск 16039) во полна воена опрема со исукан меч во десната и сфера во левата рака. Понатаму следува претставата на *св. Петка* (стѣ ПАРАСКЕВѢ) со приложнички текст (сѣю:їконѢ прѣложи божана • сѢпрѢга х̃ : костева) (рег.бр. ск 16025); во просторот за икона вметната е икона на платно *Евхаристискиот Христос во путир* (рег.бр. ск 16029) сигниран како Животодавец

(Жизнодавецъ) дело на зограф од подоцнежниот период. Христос е насликан допојасно во путир како благословува со обете раце. Во ореолот му е впишано (OWN). Путирот со Христос е фланкиран од два крилати ангела. На бордурата е запишан текст: азъ есьмъ хлѣпъ животнѣй, съ шедѣй небесе; потоа *св. Атанасие* (стѣ АΘΑΝΑΣΙΑ) (рег.бр. ск 160342); *Богородица со Христос* на која се забележани приложникот и годината (сѣю:їконѢ прѣложи • х̃ : косте/ мискиновичъ: 1838 :) (рег.бр. ск 16026) (сл. 13); *Исус Христос* (сѣю:їконѢ прѣложи

• $\tilde{x}$: тасе/ мискинович: 1838 :) (рег.бр. ск 16024) (сл. 14); *Св. Петар и Павле* (сѣю:їкон $\tilde{x}$ прѣложиша р $\tilde{x}$ фетъ терзїскїї 1838:) (рег.бр. ск 16027) (сл. 15); *св. Василиј* (стѣъ василїа) (сѣю:їкон $\tilde{x}$ прѣложи • $\tilde{x}$: милка с $\tilde{x}$ пр $\tilde{x}$ га $\tilde{x}$ тасева) (рег.бр. ск 16021); *св. Спиридон* (стѣъ спїридонъ) (рег.бр. ск 16023) (сл. 16); на јужната врата *Исус Христос добар пастир* со бело јагне околу вратот (рег.бр. ск 16038) (сл. 17); во следниот интерколумниот отвор е сместена икона која не одговора ни по стилот ниту по димензијата, посветена на *св. Никола Чудотворец* од 1945 година (св. Николай ч $\tilde{x}$ дотвор), дело на Ѓорѓи Зографски (рег.бр. ск 16020) со приложнички текст покрај десното рамо: Приложи Петр Рушков и фамилија/та му./ 1945;¹³ последната во редот е иконата на *великомаченикот св. Димитрија* (стѣъ велїком $\tilde{x}$ ченикѣ дїмитрїа) (рег.бр. ск 16036).

Царските двери (рег.бр. ск 16040), главно во горната половина, се украсени со крупни издолжени листови во позлатена резба, додека полукружниот сегмент во горниот дел на дверите е оформен со две долги змијовидни суштества. На врвот од дверите е поставена кружна атиката со претставата на *Христос* изведен во цртеж на позлата. Во кружни полиња, во средишниот дел на царските двери е насликана композицијата *Благовештение* (благовѣщенїе) - на северното крило архангелот Гаврил, а на спротивното Богородица. Во подножјето на северното крило, во две одвоени ниши се насликани стоечки фигури на *архиѓаконот Стефан* (стѣъ стефанъ), *пророкот Соломон* (стѣъ пр $\tilde{c}$ соломонъ). На другото крило е насликан *пророкот Давид* (стѣъ пр $\tilde{c}$ давїтъ) и *св. Василиј* (стѣъ васїлиа). Царските двери се сликани од зограф со послаб квалитет од авторот на престолните икони.

Поголем број икони во башиноселската црква се водат за исчезнати, а нив ги следиме единствено благодарение на црно-белата фотодокумента-

Сл. 12 Поглед кон иконостасот, црква Св. Никола, Башино село, Велес

ција на Националниот конзерваторски центар во Скопје.

Од престолните икони што се водат за исчезнати, *Богородица со Христос* (рег.бр. ск 16022) и *Исус Христос* (рег.бр. ск 16043) со отворена книга со текст во раката се доста оштетени, но поради ликовната постапка на портретите и карактеристичниот начинот на украсување на ковчежеето со флорална декорација, В. П. Коробар ги препознава како сликарство од последната деценија на XVIII век, дело на зографите од „охридската пробарокна група“.¹⁴ Ова се всушност најстарите и најквалитетните икони сопственост на црквата од Башино Село.

¹³ А. Николовски, *Македонски зографи од крајот на XIX и почетокот на XX век*, Андонов, Зографски и Ванѓеловиќ, Скопје 1984, 195-196, 351.

¹⁴ В. Поповска - Коробар, *Иконописот во Охрид во XVIII век*, Скопје 2005, 132, заб. 99.

Сл. 15 Св. Петар и Павле, црква Св. Никола, Башино село, Велес

пророкот Соломон $\overline{\text{с}} \text{ пр}^{\text{м}} \text{ соломонь}$ со отворен свиток и текст во раката (*азъ есмь дверь*), а над Богородица пророкот Давид $\overline{\text{с}} \text{ п}^{\text{р}} \text{ давидъ}$ со отворен свиток во раката со текст (*свѣтъ дщи ѿ вѣдѣ ѿ прѣклоуѣ / Х҃о твое*), во долната зона, под претставата на архангел Гаврил е насликан *архиѣакомот Стефан* $\overline{\text{с}} \text{ ты а}^{\text{р}} \text{ х} \overline{\text{д}} \overline{\text{а}} \text{а} \text{ стефанъ}$, а на јужното поле св. *Василиј* $\overline{\text{с}} \text{ ты васіліа}$; *Исус Христос* ($\overline{\text{іс}} \overline{\text{хс}}$) со отворена книга во раката и текст на неа (*пріи/ дѣте ком/ нѣ всѣ тр/ Х҃ждаюц/ іиса изв/ ремеиенѣ/ иазв/ Х҃покоюв/ ѿ возмѣ/ те игомо/ ѿ наХ҃чѣте/ сѣ ѿмене*) (рег.бр. ск 8953); св. *Јован Крстител* $\overline{\text{с}} \text{ ты іованъ кр}^{\text{т}} \text{ итель}$ со отворена книга во раката и текст на неа (*покаѣте сѣ/ прѣблѣжибо/ сѣ чрѣтвѣе/ небесное*) (рег.бр. ск 8951). Во вториот, деисисен ред ги насликал (од север кон југ) следните икони: св. *апостол Петар* $\overline{\text{с}} \text{ ты}$

$\overline{\text{а}} \text{п} \text{ петаръ}$ (рег.бр. ск 8970) со приложнички текст *сѣю іконѣ* *прѣложѣ хорчо неделко*; св. *апостол Павел* $\overline{\text{с}} \text{ ты а}^{\text{п}} \text{ павель}$ (рег.бр. ск 8971); св. *евангелист Марко* $\overline{\text{с}} \text{ ты е}^{\text{в}} \text{ марко}$ (рег.бр. ск 8972); св. *евангелист Лука* $\overline{\text{с}} \text{ ты е}^{\text{в}} \text{ лѣка}$ (рег.бр. ск 8969); св. *евангелист Јован* $\overline{\text{с}} \text{ ты е}^{\text{в}} \text{ іованъ}$ (рег.бр. ск 8967); св. *апостол Андреа* $\overline{\text{с}} \text{ ты а}^{\text{п}} \text{ андреа}$ (рег.бр. ск 8974); св. *апостол Вартоломеј* $\overline{\text{с}} \text{ ты а}^{\text{п}} \text{ вартоломеа}$ (рег.бр. ск 8973); св. *евангелист Матеј* $\overline{\text{с}} \text{ ты е}^{\text{в}} \text{ матеѣ}$ (рег.бр. ск 8968); св. *апостол Јаков* $\overline{\text{с}} \text{ ты а}^{\text{п}} \text{ іаковъ}$ (рег.бр. ск 8966); св. *апостол Симеон* $\overline{\text{с}} \text{ ты а}^{\text{п}} \text{ сімеонъ}$ (рег.бр. ск 8965).

Икони, надвор од иконостасот, што можат да му се припишат на овој зограф се: престолените икони судејќи според димензиите на св. *Никола* $\overline{\text{с}} \text{ ты нѣколаа}$ (рег.бр. ск 8958); *Исус Христос* ($\overline{\text{іс}} \overline{\text{хс}}$) со отворена книга во раката и текст на неа (*пріи дите, / кѣмнѣ вс / и, трѣждаю / циниса си. / Х҃ ивѣрсиѣ / инсние, ил... / Х҃покою / вѣ змѣте / игѣ и.ѣ / с, ѿмсиѣ, / на себе, / на Х҃чи / тесѣ,*) и приложнички текст *сѣю іконѣ* *прѣложѣ анче вѣш кѣвъ* (рег.бр. ск 8986); *Вознесение Христово* со приложнички текст *сѣю іконѣ* *прѣложѣ атанаско* (рег.бр. ск 8988); и *Задпрестолниот крст* со Распетието Христово (рег.бр. ск 8985);

Анонимниот зографот што работел на осликувањето на сидното сликарство во наосот, денес сочувано главно на северниот сид и на престолните икони за иконостасот во црквата Св. Никола во Башино Село во 1838 година негува доста карактеристична ликовна постапка, што придонесува да се издвојува од своите современици кои работеле во велешкиот регион, како што бил, на пример, најекспонираниот зограф *Крсте од Велес*, чие творештво го следиме според неговите потпишани дела во периодот од 1815 до 1834 година.¹⁸ Од првите децении на XIX век познати ни се *Апостол зограф* (црква Св. Спас во Велес, 1807)¹⁹ и зографот *Теодосиј од Велес* (вотивна слика на Богородица Скоропомошница, 1828 г.)

¹⁸ Истото, 90.

²⁰ кои работеле во регионот на Велес.

Зографот од Башино Село работи доста графички шематизирано и воедначено во својата сликарска постапка, без позначајни промени и во другите негови дела од 1834 и 1839 г. во Војница и Ногаевци. Ликовите јајцевидни, со истакнување на бадемастите очи чија долна линија на капакот е скоро рамна. Подочниците се благо истакнати со темна сенка, со што окото добива кружна форма. Веѓите се полукружно јасно исцртани и споени со долгнавестиот нос на обете страни. Усните се мали и јасно исцртани, горната усна тесна и долга додека долната е усна помала, дебела и заокружена без да ја следи средната линија. Ушната школка е најкарактеристично насликана, полукружно, додека ресичката е во облик на бројката три. Челото е широко отворено, а косата и брадите се внимателно и детално исцртани потенцирајќи го

¹⁹ А. Василиев, *Български възрожденски майстори, живописци, резбари, строители*, София 1965, 300-301, сл. 196; В. Поповска - Коробар, *Зографите Крсте од Велес и Крсте Поп Трајанович*, 102, заб. 81.

²⁰ А. Василиев, *нав. дело*, 265-266, сл. 169; К. Балабанов, *Сликата со битова содржина: Фамилијата на зографот Теодосиј од Велес подарува слика на црквата Успение на св. Богородица во Ново Село - Штип, како извор за запознавање на старата новоселска црква и творештвото на Теодосиј Зограф*, Ликовна уметност, бр. 1, Скопје 1973, 13-23; истиот, *Велешките зографи иконописци*, Рацинови средби, Титов Велес 1970, 6-8. сл. 1 и 2; истиот, *Теодосие Зограф од Велес*, Постојана галерија на икони во црквата Успение на св. Богородица во Ново Село - Штип, Штип 1972, 26-27; А. Николовски, *Прилог кон датирањето на вотивната слика Богородица Скоропомошница од Теодосиј Зограф*, Ликовна уметност, бр. 4-5, Скопје 1979, 39-43; А. Николовски, смета дека споменатата година 1813 во натписот се однесува на настанот додека авторот ја сликал 15 години подопна, веушност во 1828 г.; истиот, *Уметноста на XIX век во Македонија* (извод од студија), Културно наследство, бр. IX (1982), Скопје 1984, 9-10.

Сл. 16 Св. Спиридон, црква Св. Никола, Башино село, Велес

сеекое влакно. Инкранатот е во основа темнозелен и преминува во светлоокер. Одеждите на светителите се раскошно декорирани, со многу флорални детали и со истакнување на мноштво дипли. Легендите се во кружни црвени медалјони испишани со златни сигнатури кај претставите на Христос или Богородица. Натписите и приложничките текстови се напишани на црковнословенски јазик со црвена боја. Заднината во долната половина е исполнета со сина боја декорирана со бели брановидни форми, додека горната половина е сликана со градиција на окер од светло кон темно, кој се спојува со позлатените, издолжени неправилни форми околу монограмите или натписите. И покрај одредената византиска униформност, барокната ориентација најдобро се забележува како кај богатата декорација на одеждите и другите

Сл. 17 Исус Христос добар пастир, црква Св. Никола, Башино село, Велес

детали, посебно во иконописот, така и во обликувањето на раскошните престоли со наслон на кој се поставени апостолите.

Зографот од Башино Село, следејќи го неговиот ликовен ракопис и иконографска подлога, може да се каже дека припаѓа на кругот уметници кои го практикувале традиционалниот светогорски зографски модел, освежен со барокните иновации во првата половина на XIX век. Ликовната постапка е блиска на Самоковската школа уметници, кои исто така се држеле до атонските проверени вредности вградени во таканаречениот левантински барок.

Иако за анонимниот зографот од Башино Село засега немаме повеќе информации, како за неговиот идентитет и потеклото, сепак, од неговиот ангажман во велешкиот регион може да се претпостави дека не бил непознат за црковните авторитети или пак локалните црковни одбори. Тој бил ангажиран во најмалу три цркви каде што изработувал икони за иконостаси, а во Башино Село се јавува и како сликар на сидно сликарство со еднаков успех. Може слободно да се констатира дека зографот од Башино Село е еден од поквалитетните зографи од домашно потекло, судејќи според словенските натписи кои исклучиво ги користе, што го следиме во велешкиот регион, засега со дела од четвртата деценија на XIX век, во време кога во овој регион сликал еден реномиран домашен автор, Крсте од Велес, за кој исто така, не е комплетно заокружено неговото творештво.

Darko NIKOLOVSKI

THE CHURCH OF ST.NICHOLAS IN THE VILLAGE BAŠINO
NOTES FROM THE INSIGHT IN THE REGION OF VELES

Summary

The church of St.Nicholas in the village Bašino was built in 1839. The year of the building is known indirectly from an official letter send by the notable men of the community of Bašino to the exarch Aleksandar Stoilov, asking for financial support in helping to furnish the temple with the necessary church books, and church vestments.

The church of St. Nicholas at village Bašino is a monumental three aisle church made of broken stone, pitched roof, today covered with brick shingles. The fresco painting in the naos is the work of two painters working in different time (1838 and 1874), and with different quality.

The anonymous painter that was engaged in 1838 has his work existing in the naos, mainly on the north wall, with the composition the Last Judgment, and on iconostasis with the Despotic icons. In 1874,

the naos was repainted, the south wall completely, and partially the north wall, by a painter with lesser painting skills, than the painter in 1838.

The anonymous painter that worked on the frescos on in the naos, preserved today on the north wall, and the Despotic icon of the church of St.Nicholas at Bašino had a characteristic artistic manner that separates him from the contemporary artist working in the region of Veles, for example, the most well known painter zograf Krste from Veles, known throughout the works in period of 1815 to 1834.

The anonymous painter that worked in Bašino from 1838 can also be followed in other churches in the region of Veles, in the churches St. Athanasius in Vojnica from 1834, and the church of the Holy Salvation in the village Nogaevci , where he painted the icons in 1839.